

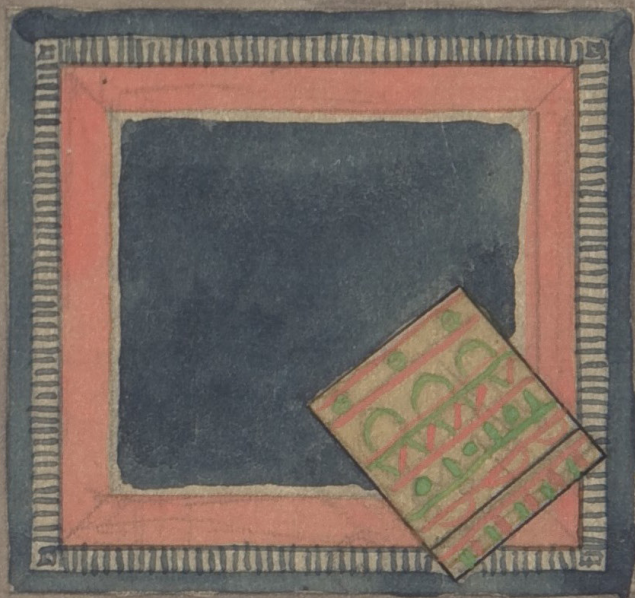
Juhani
Niemi

KULTTUURIPAMAUS

Matkalla Ruotsissa

NTAMO

KULTTUURIPAMAUS

Juhani Niemi

KULTTUURIPAMAUS

Matkalla Ruotsissa

NTAMO

Helsinki

2 0 2 0

© 2020 Juhani Niemi
ISBN 978-952-215-805-5

ULKOASU & TAITTO
Göran de Kopior

KANNEN KUVA
Erik Gunnar Asplund, *Ruotsin paviljongin
interiööriä sisustus- ja teollisuustaiteen
maailmannäyttelyssä Pariisissa 1925*
(The Metropolitan Museum of Art, New York, USA)

VALMISTAJA
BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

NTAMO
www.ntamo.net
Helsinki
2020

”Kuljin muutamien torppien ohi ja havaitsin kansan asuvan savupirteissä. Ja eräällä kohtaa kuulin etäältä, miten paimenpoika soitti torvellaan suomalaisia paimenlauluja. Se koski sydämeeni: oli kuin olisin vaeltanut kotona omissa metsissäni. [...] Heti maihin noustessani kohtasin rannalla aimo joukon miehiä pellavan poiminnassa. Kaikki olivat kookkaita ja pitkiä, ja heidät tunnisti heti suomalaisiksi: miehillä oli villinnäköiset kasvot, iso nenä, otsalla ja poskilla runsaasti ryppyjä ja pitkä kellahtava tai musta tukka. Heidän käyntinsä oli jäykkää ja olemukseltaan he olivat hiljaisia ja hyväntahtoisia.”

K. A. GOTTLUND, *Vermilannin päiväkirja* 1821

”Oman viestini ruotsinsuomalaisille voisi tiivistää neljään sanaan: sopeutukaa, mutta älkää sulautuko!”

KARI LUMIKERO, *Utismies* (2019)

SUSANNA ALAKOSKI

on tunnetuimpia ja arvostetuimpia ruotsinsuomalaisia kirjailijoita. Hän syntyi Vaasassa ja oli vain viiden vanha perheen muuttaessa Ruotsiin: ”Koen olevani sukua sekä Suomelle että Ruotsille, ja minusta tuntuu yhä haljulta, etten saanut kasvaa Suomessa.” (*Hufvudstadsbladet* 4/iv/17)

(kuva: Kulturhuset 13/x/12 – Wikimedia Commons)

SUOMALAISENA RUOTSISSA

Tämän teoksen syntyyn ovat vaikuttaneet ne mullistavat tapahtumat, jotka ovat sattuneet niin itselleni henkilökohtaisesti kuin koko globalisoituneelle maailmalle. Kirjoittamaan minua ovat pakottaneet dramaattiset kokemukseni Ruotsissa vuoden 2020 alkupuolella. Ensin elämä oli veitsenterällä, kun Tukholman esikaupungissa juuri meidän talossamme ja meidän kerroksessamme räjähti tammikuun lopussa pommi, joka vaurioitti pahasti asuntoamme ja ajoi meidät kuukausiksi evakkoon. Kun siitä oli jotenkin selvitty, koko maapalloa alkoi kurittaa tappava virus nimeltä korona.

Katastrofaalisissa tunnelmissa ryhdyin palauttamaan mieleen sitä, miten tähän kaikkeen oli tultu. Syntyi ajatus kirjoittaa niistä seitsemästä vuodesta, jotka olin viettänyt Ruotsissa. Tänne tullessani se oli tuntunut tutulta, mutta muuttunut nyt vieraaksi maaksi.

Ruotsissa asuessani olin huomaamatta joutunut mukaan ruotsinsuomalaisten rientoihin ja vähitellen kiinnostunut tämän yllättävän suuren kansallisen vähemmistön kulttuurista. Asioihin perehtyessäni huomasin ennen pitkää, ettei sen asemassa ja olosuhteissa ollut kaikki kunnossa. Vaikka pintapuolisesti ruotsinsuomalaiset ovat sopeutuneet, kahden maan

ja kulttuurin välimaastossa eläville kokemukset eivät ole olleet aina auvoisia.

Mika Ronkaisen dokumenttielokuvasta *Laulu koti-ikävästä* (2013) tuttu ruotsinsuomalainen vaikuttaja Kai Latvalehto on analysoinut teoksessaan *Finskt blod, svenskt hjärta* (2020) yli puolen miljoonan ihmisen vähemmistön kokemuksia. Latvalehdon tulkinnan mukaan ruotsinsuomalaisuuteen on perinteisesti liittynyt häpeää ja alemmuudentuntoa, mutta uudempien sukupolvien myötä kuva on muuttumassa värikkäämmäksi ja monimuotoisemmaksi.

Vanhatkaan kipeät asetelmat eivät ole kokonaan hävinneet, kuten voi päätellä nuorten ruotsinsuomalaisten teksteistä, joita minulla oli kirjoituskilpailujen palkintotuomarina mahdollisuus 2010-luvun mittaan lukea. Kootessani kirjoituksia antologiaksi nimellä *Aivoissa sinikeltaista, sydämessä sinivalloista* niistä nousi esille keskeinen teema, jonka otsikoksi sopi ”Kun turvallisuus järkkyy”.

Oman turvallisuuteni järkkyyssä talvella 2020 ja joutuessani keväällä koronaviruksen takia karanteeniin käytin aikaani kirjoittamalla Ruotsista ja ruotsinsuomalaisista. Tekstejä kertyi puolisisensataa, joten niiden kokonaisuutta voi kutsua vaikkapa köyhän miehen decameroneksi.

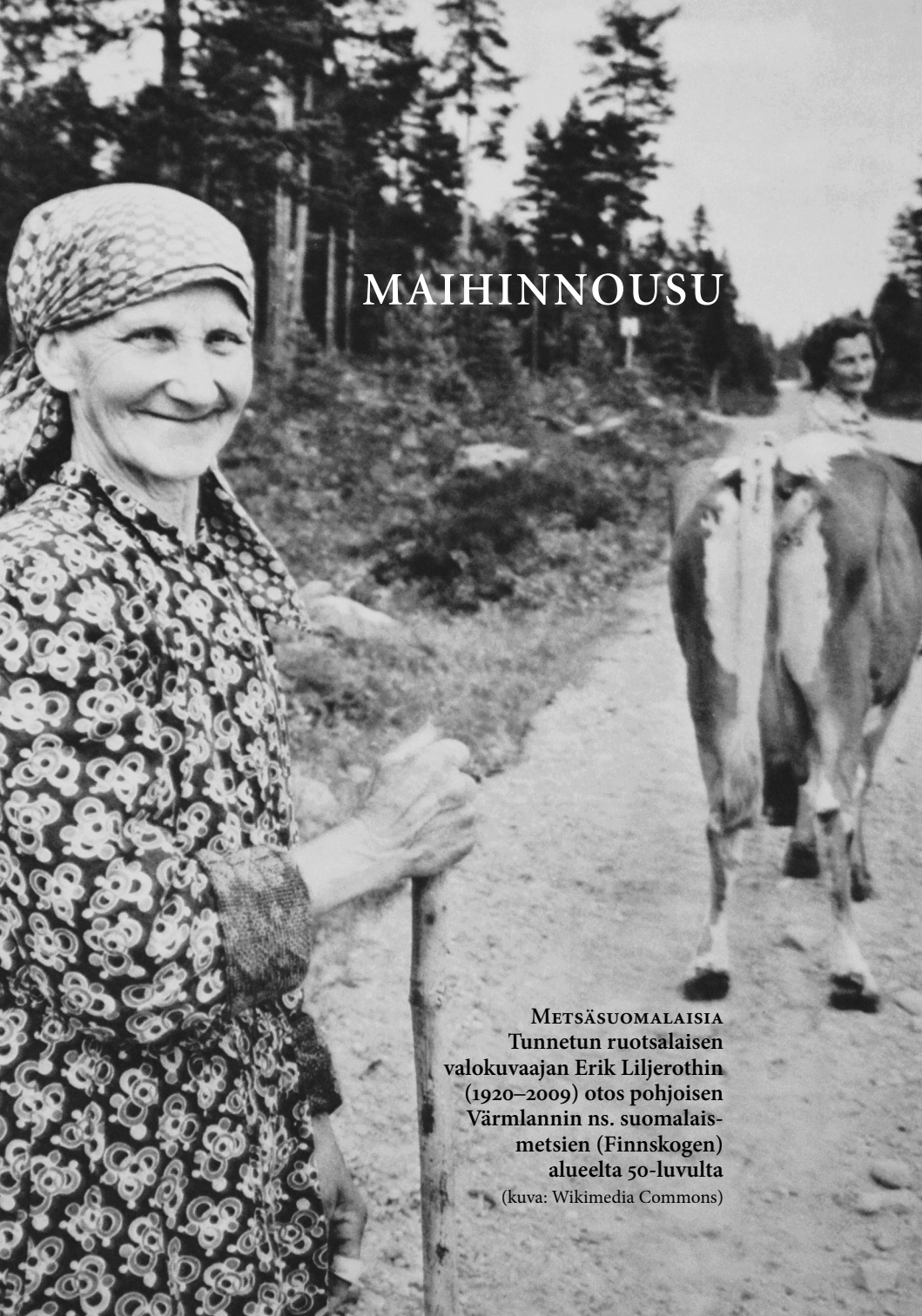
Parisataa vuotta sitten Ruotsiin muuttanut turkulainen yliopistomies ja kirjailija Adolf Ivar Arwidsson muotoili teesin, josta sittemmin tuli kansallinen tunnuslause:

Ruotsalaisia emme ole, venäläisiksi emme voi tulla, olkaamme siis suomalaisia.

Omasta kokemuksestani voisin siihen lisätä täsmennykseksi:
ollaan sitten ruotsinsuomalaisia!

Tukholmassa ja Hämeenlinnassa
tammikuusta syyskuuhun 2020

Juhani Niemi

MAIHINNOUSU

METSÄSUOMALAISIA
Tunnetun ruotsalaisen
valokuvaajan Erik Liljerothin
(1920–2009) otos pohjoisen
Värmlannin ns. suomalais-
metsien (Finnskogen)
alueelta 50-luvulta
(kuva: Wikimedia Commons)

TÄTINI SUOMALAISMETSISSÄ

Hovihistorioitsija Herman Lindqvistin mukaan Ruotsista ei olisi koskaan tullut Ruotsia ilman Suomea, ja vastaavasti Suomi luotiin Ruotsissa. Yhteistä 700-vuotista vaellusta tutkinut Lindqvist on jopa väittänyt, että ilman suomalaisia ruotsalaiset puhuisivat tanskaa. Suomalaisia on vuosisatojen aikana muuttanut Ruotsiin monena aaltona ja vähitellen heistä on kasvanut merkittävä vähemmistö, jota on ruvettu kutsumaan ruotsinsuomalaisiksi.

Ensimmäiset mielikuvani ruotsinsuomalaisista syntyivät lapsena, kun länsinaapuriiin muuttanut Helvi-tätini saapui usein joulun edellä visiitille Suomeen ja toi lahjoja perheellemme. Kerran sain pienen punaisen leikkimersun ja askin *Läkerolia*, eksoottista pastillia. Tädistä jäi vaikutelma suvussamme epätavallisesta puheliaisuudesta hänen kertoessaan kokemuksistaan uudessa kotimaassaan. Ruotsin kansalaisuuden hän sai 1950-luvun lopulla.

Tätini oli parikymppisenä mennyt naimisiin Venäjän Karjalasta pakolaisena tulleen miehen kanssa ja muuttanut – nähtävästi turvallisuussyistä, puolison palautusta Neuvostoliittoon peläten – Ruotsin suomalaisseuduille Värmlantiin. Lapseton perhe oli asettunut Filipstadin pikkukaupunkiin,

tarkemmin sanottuna Källsfalletin kylään, jossa elettiin maalaismaisissa maisemissa.

Kun mummoni meni 50-luvulla tyttärensä luo vierailulle, hän lähetti perheellemme kortissa kuvauksen tätini oloista näissä historiallisissa suomalaismetsissä.

Täällä on oikein kaunista paikkaa, järvi ja joki vieressä.
On aivan kuin Suomessa jossain maaseudulla.

Niin hän kirjoitti ja kertoi tyttärellään olevan kolme lehmää, vasikka, kolme sikaa ja kanoja. Mummo varmasti muisteli elämäänsä Sammon torpassa Hämeenlinnan maalaiskunnassa 1920-luvulla, jolloin hän oli miehensä kanssa elättänyt kahdeksaa poikaansa ja ainoata tytärtään samantyyppisessä idyllissä.

Kun täti myöhemmin muutti Filipstadista Taalainmaan puolelle Grängesbergiin, hän edelleen asui agraarisessa ympäristössä. Maalaiset olot sen enempää Värmlannissa kuin Taalainmaallakaan eivät maailmansotien jälkeisessä Ruotsissa ehkä olleet olennaisesti muuttuneet siitä, kun suomalaiset siirtolaiset olivat 1500-luvun lopulta lähtien tulleet näille seuduille viljelemään maata ja hoitamaan kotieläimiä. Tosin elintaso oli noussut siitä, kun suomalaisuusapostoli ja kansanperinteenkerääjä K. A. Gottlund oli 1820-luvulla saapunut Uppsalan kautta Karlstadiin ja Norjaan asti ja päiväkirjoihinsa ikuistanut havaintonsa metsäsuomalaisten köyhyydestä. Vaikka suomalainen kielentutkija kirjoitti 1950-luvun alussa *Suomen Kuvalehdessä*, että ”Värmlannissa ei eletä vehnähinkalossa”, Ruotsi oli samanaikaista Suomea enemmän kuin kukonaskeleen verran edellä. Hyvinvointivaltiona se veti seuraavasta vuosi-

kymmenestä lähtien satoja tuhansia suomalaisia siirtolaisia puoleensa, joskin enemmän teollisuuden palvelukseen kuin perinteisiin maalaisammatteihin.

Kun setäni Sakari kävi 80-luvulla tapaamassa siskoaan Ruotsissa, hän kirjoitti innostuneen kronikan matkastaan suomalaisalueilla. Niistä riimittelyistä voidaan päätellä, että elintaso oli yhä noussut ja tätinikin omaksunut urbaanimpia tapoja. Kun serkkuni Sirpa-Liisa Grundström vieraili Helvin 60-vuotispäivillä Grängesbergissä, hän kiinnitti huomiota tädin kätevyYTEEN: ihanat virkatut verhot, peitot ja liinat koristivat kotia. Monet muotokuvat, maisemat ja mestareiden taidokkaat kopiot herättivät ihailua, samoin kuin pienoisveistokset ja erilaiset nuket, kuten pääsiäisnoidat. Tätini oli siten kulttuuristen perinteiden kantaja siinä kuin muutkin Finnskogeniin asettuneet.

Gottlund huomasi matkoillaan, että suomalaiset olivat kaukana kotimaastaan säilyttäneet hyvin kielensä. Vielä 1900-luvun alkupuolen lingvistit löysivät Kaisa Vilhaisen ja Niittahon Jussin kaltaisia kansanihmisiä, jotka muistivat vanhoja suomalaisia tarinoita ja taikamenoja. Sotien jälkeen suomalaisalueilla tramppassi nykyajan Lönnrotina Pertti Virtaranta, opettajani Helsingin yliopistossa. Saaliistaan hän julkaisi näytteitä viimeiseksi jääneessä teoksessaan *Suomalaismetsissä* (1997). Kuten kirjasta käy ilmi, Virtaranta joutui haitsemaan, miten sitkeä suomen kielen periferia oli hiljennemässä ja lopulta vaikenemassa. Lundissa itse 1948–1955 suomea opettanut tutkija ehti kuitenkin moneen kertaan jututtaa Niittahon Jussia ja toi tämän ”suomalaismetsien viimeisen vaeltajan” lähes yhdeksänkymppisenä myös Suomeen.

Värmlannin ja Taalainmaan suomalaismetsistä on noussut myös merkittäviä ruotsinkielisiä runoilijoita, joilla on Dan Anderssonin tapaan ollut osin suomalaista kieli- ja kulttuuri-perimää. Itäinen kaiho lyö kummasti läpi hänen tunnetusta laulustaan ”Julvisan i Finnmarken”, jota Hector on esittänyt suomeksi käännettynä.

Tätini kyllä säilytti suomalaismetsissä äidinkieltä, joskin olosuhteiden ja muuttuvan yhteiskunnan paineissa oppi myös ruotsia. Kun hän vuosituhaten vaihteessa miehensä kuoltua ja sopivasti karttuneen kuningaskunnan eläkkeen turvin palasi takaisin Hämeenlinnaan, hän soitti minulle. Pitkässä puhelussamme aavistelin hänen jossain määrin muuttuneen puolikieliseksi: suomen seassa hän käytti ruotsin sanoja, jotka olivat tarttuneet matkaan puolen vuosisadan myötä naapurimaassa.

Sinä aikana kun tätini asui Värmlannissa ja Taalainmaalla, kulmakunnan olot muuttuivat rajummin kuin koskaan edellisten vuosisatojen aikana. Mullistus 2000-luvulla on kii-vastunut entisestään. Uutiset vuoden 2015 jälkeisestä Filipstadista ovat kertoneet, että uusien maahanmuuttajien mukana pikkukaupungin sosiaalinen rakenne on uusiutunut, eikä ole välttytty eripuralta kantaväestön tai siihen jo yhden-tyneiden ja tuoreimpien tulokkaiden välillä. Samalla ruotsalainen hyvinvointivaltio on näillä entisillä suomalaisseuduilla kriisiytynyt ja joutunut taloudellisiin vaikeuksiin.

”Eteisen lattialla on säpäleitä paksusta ulko-ovesta. Osia siitä on paiskautunut olohuoneen puolelle.”

TAMMIKUUN YÖSSÄ 2020 RÄJÄHTÄÄ POMMI
KIRJALLISUUSTIETEEN EMERITUSPROFESSORIN
KOTONA TUKHOLMASSA. ENNENKIN ON PAUKKUNUT:
JUHANI NIEMI OLI KAUPUNGISSA MYÖS 2017, KUN
TERRORISTI ISKI DROTTNINGGATANIN IHMISVILINÄÄN.
KUN KULKUTAUTI JA POIKKEUSOLOT SULKEVAT
KONKARIN KARANTEENIIN, ALKAA LÄNSI-
NAAPURISUHTEEN PURKAMINEN. NIEMI KIRJOITTA
VARHAISISTA KOSKETUKSISTA JA MONINAISISTA
LUKEMISISTA SEKÄ KOKEMUKSISTA KUNINGASKUNNAN
RESIDENTTINÄ. RUOTSI ON OLLUT SUOMALAISILLE
TAJUNTA TÄRÄYTTÄVÄ VAURAUDEN JA HYVINVOINNIN
TYYYSSIJA. VAAN ONKO SIITÄ ENÄÄ MALLIMAAKSI?

ISBN 978-952-215-805-5

NTAMO 2020